

دانشکده حقوق

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته:

حقوق جزا و جرم شناسی

عنوان:

قرائت جرم شناختی موازین دادرسی عادلانه

استاد راهنما:

دکتر علی صفاری

استاد مشاور:

دکتر رجب گلدوست جویباری

استاد داور:

دکتر باقر شاملو

نگارنده:

مهدي کاظمی جویباری

تابستان ۸۸

۱۳۸۹ / ۲ / ۲۲

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

۱۴۲۲۱۶

تقديم به مادرم كه :

تا شيوه راه رفتن آموخت
الفاظ نهاد و گفتن آموخت

دستم بگرفت و پا به پا برد
يك حرف و دو حرف بر زبانم

با تقدیر و تشکر از:

- دکتر صفاری، استار راهنمای پایان نامه، به پاس توجه فراوان و راهنمایی های ارزنده شان،
- دکتر گلدوست جویباری، استاد مشاور پایان نامه، به پاس تمامی زحماتشان،
- دکتر شاملو، استاد داور پایان نامه، به پاس داوری عادلانه شان،

و با تشکری ویژه از دوستان عزیزم احمد حق شناس و هیوا خواجوی، که اثر حاضر بدون یاری صمیمانه شان انجام نمی یافت.

چکیده:

قریب چهار دهه است که حقوق کیفری با موازین دادرسی عادلانه مواجه شده است. این موازین ابتدائاً با رویکردی صرفاً حقوق بشری و به منظور تضمین کرامت، حقوق و آزادی های شهروندان جامعه در مقابل نظام کیفری شناسایی شدند. به تدریج نوشتگان دادرسی عادلانه نیز با رویکرد حقوق بشر- مدار بر ضرورت پای بندی مطلق به این موازین (به عنوان حقوق غیر قابل سلب اعضای جامعه) تاکید نمودند.

اما حقوق کیفری در کنار دستاوردهای حقوق بشری، با یافته های جرم شناسی نیز به ناچار مواجه است. در این پایان نامه موازین دادرسی عادلانه با نگاهی متفاوت و از منظر اصول معتبر جرم شناسی بررسی می شوند. بدین منظور با توجه به مهمترین مکاتب، نظریات و رویکردهای جرم شناسی، آثار پای بندی یا نقض این موازین بر متهم، بزه دیده و جامعه تحلیل می شوند.

فهرست

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱
الف) تبیین موضوع.....	۲
ب) سابقه پژوهش.....	۵
ج) اهمیت و انگیزه ی گزینش موضوع	۶
د) اهداف پژوهش	۶
ن) پرسش ها	۶
و) روش پژوهش و محدودیت های آن	۷
ی) ساماندهی تحقیق	۷
بخش اول: موازین دادرسی عادلانه در مرحله ی قبل از دادرسی	۱۰
فصل اول: مرحله تعقیب (پلیسی)	۱۱
مبحث اول: حق برخورداری از شرایط انسانی و غیر توهین آمیز	۱۲
الف) بررسی حق برخورداری از شرایط انسانی و غیر توهین آمیز از منظر متهم.....	۱۵
ب) بررسی حق برخورداری از شرایط انسانی و غیر توهین آمیز از منظر بزه دیده.....	۱۷
۱) : از منظر بزه‌دیده شناسی حمایتی.....	۱۸
۲) : از منظر سیاست جنایی مشارکتی.....	۱۹
مبحث دوم: حق منع شکنجه	۲۱
الف : تاثیر قاعده منع شکنجه بر پیشگیری از وقوع جرایم	۲۴
ب: تاثیر قاعده منع شکنجه در جلوگیری از تحقق و افزایش «خشونت»	۲۷

۳۱	مبحث سوم: حق بر آزادی (منع سلب خود سرانه آزادی)
۳۴	الف: بررسی حق بر آزادی در پرتو نظریات برچسب زنی
۳۸	ب: بررسی حق آزادی در پرتو نظریات امنیت مدار
۴۲	فصل دوم: مرحله تحقیق (دادسرا)
۴۳	مبحث اول: اصل براءت
۵۰	مبحث دوم: حق بر معاضدت قضایی (همراهی وکیل مدافع)
۵۲	الف: آثار حضور وکیل مدافع در کنار متهم
۵۲	۱) کارکرد تحقق بخشی یا نزدیک سازی عدالت
۵۳	۲) کارکرد اعتبار بخشی به روند رسیدگی
۵۳	۳) کارکرد پیشگیرانه از وقوع تخلفات یا اشتباهات ماموران دادسرا
۵۴	۴) کارکرد آموزش و اصلاحی - درمانی
۵۴	ب: آثار حضور وکیل مدافع در کنار بزه‌دیده
۵۴	۱) کارکرد حقوقی همراهی وکیل مدافع
۵۵	۲) کارکرد حمایتی همراهی وکیل مدافع
۵۶	مبحث سوم: رسیدگی در یک مدت معقول و بدون تاخیر ناروا
۶۱	مبحث چهارم: اصل قانونی بودن جرم
۶۸	بخش دوم: موازین دادرسی عادلانه در مرحله ی دادرسی و صدور حکم
۶۹	فصل اول: مرحله ی دادرسی
۷۰	مبحث اول: حق رسیدگی در دادگاه صالح، مستقل و بی طرف
۷۶	مبحث دوم: حق رسیدگی علنی
۸۲	مبحث سوم: حق بر محاکمه نزد هیئت منصفه

الف: دلایل موافقین	۸۴
ب: دلایل مخالفین	۸۵
ج: جمع بندی میان دو دیدگاه	۸۶
فصل دوم: مرحله صدور حکم	۸۸
مبحث اول: اصل قانونی بودن مجازات	۸۹
الف: بررسی اصل قانونی بودن مجازات ها در پرتو « نظریه بازدارندگی مجازات »	۹۱
ب : بررسی اصل قانونی بودن مجازات ها در پرتو رویکرد اصلاحی - درمانی	۹۳
مبحث دوم: اصل تناسب جرم و مجازات	۹۵
الف: آثار نقض اصل تناسب مجازات ها بر تحقق پدیده ی « خشونت غیر مشروع »	۱۰۱
ب) آثار نقض اصل تناسب مجازات ها در خلل پذیری رویکردهای اصلاحی - درمانی	۱۰۳
ج) آثار نقض اصل تناسب مجازات ها در جامعه	۱۰۳
نتیجه گیری و پیشنهادات.....	۱۰۵
منابع و مأخذ	۱۱۲

مقدمه

در نیمه ی دوم سده ی بیستم میلادی و پس از بروز جنگ های جهانی اول و دوم به همراه جنایات گسترده ای که در قالب سوء استفاده از قدرت توسط دولت های فاشیستی به وقوع پیوست، جامعه بین المللی در صدد تدوین و تصویب اعلامیه ها و پیمان نامه های جهان شمولی جهت کنترل قدرت دولت ها و تضمین حقوق و کرامت ذاتی انسان ها برآمد.

به تدریج با تشکیل سازمان ملل متحد و تصویب اعلامیه ها و کنوانسیون های جهانی (مانند اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ و میثاق حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶) و نیز اعلامیه ها و کنوانسیون های منطقه ای (مانند اعلامیه های اروپایی، آمریکایی، آفریقایی و اسلامی حقوق بشر)، جامعه جهانی شاهد پی ریزی و شکل گیری ضوابط و اصول ماهوی و شکلی، در جهت حمایت و تضمین کرامت ذاتی انسان ها گردید. به تبع وقوع این تحولات جهانی، نظام های سیاست جنایی دولت ها (در هر سه سطح تقنینی، قضایی و اجرایی) به ناچار یا به اختیار، به سمت حقوق بشری شدن و

تضمین حقوق متهم، مجرم، بزه‌دیده، شهود و دیگر دست اندرکاران فرآیند کیفری، در قالب یک « عدالت کیفری کرامت مدار» گرایش یافتند.

به تدریج مفهوم « دادرسی عادلانه » یا « fair trial »^۱ وارد قلمرو ادبیات کیفری و اغلب نظام های کیفری جهانی گشته، اصول و ضوابط آن در قالب قوانین اساسی یا عادی کشورها گنجانده شد. بدین ترتیب دولت ها متعهد گردیدند تا « حقوق بشر » را در دو قالب حقوق سلبی و حقوق ایجابی^۲ در نظام های حقوق داخلی خود به رسمیت بشناسند. همراه با این تحولات، اندیشمندان حقوق بشر و حقوق کیفری، با تالیف کتب، مقالات و رساله های متعددی، سعی در شناسایی مؤلفه های دادرسی عادلانه و گسترش فرهنگ مفاهیم حق، عدالت، انصاف و حقوق بشر جهت تضمین حقوق اعضای جامعه در مقابل نظام کیفری دولت ها نمودند.

الف) تبیین موضوع

پژوهش حاضر در صدد تغییر زاویه دوربین مطالعاتی خود از یک حوزه ی صرفا حقوق بشری به یک حوزه ی ترکیبی « حقوق بشری - جرم شناختی » است. توضیح اینکه، نوشتگان مربوط به موازین دادرسی عادلانه، تا به حال، ضرورت وجود و پای بندی به موازین مزبور را تنها با نگاه « حقوق بشری» و صرفا به دلیل تضمین حقوق، حیثیت و کرامت ذاتی انسان به ما هو انسان نگریسته اند. با این مبنا که

---

^۱ - در مورد مفهوم و پیشینه ی دادرسی عادلانه، رک: فضائی، مصطفی، دادرسی عادلانه در محاکمات کیفری بین المللی، انتشارات شهر دانش، چاپ اول، تهران، زمستان ۱۳۸۷، بخش اول.

^۲ - حقوق بشر را به دو قسم حقوق سلبی (منفی) و ایجابی (مثبت) تقسیم کرده اند. تحقق حقوق سلبی نیازمند اقدام ایجابی از سوی دولت ها نیست بلکه دولت ها باید از هر گونه دخالت برای محدود کردن آنها پرهیز کنند. اما تحقق حقوق ایجابی نیازمند مداخله ی دولت و ایجاد بستر سازی مناسب است. رک: قاری سید فاطمی، سید محمد، حقوق بشر در جهان معاصر، دفتر اول، نشر شهر دانش، چاپ اول، ۱۳۸۸، ص ۵۰

انسان دوران مدرن، انسانی دارای کرامت ذاتی است و به صرف انسان بودن و فارغ از جنس، رنگ، عقیده، ملت و ... از حقوقی غیر قابل سلب برخوردار است.^۲ این آثار با اشاره به اسناد بین المللی و داخلی، بر لزوم تقید به موازین دادرسی عادلانه جهت تضمین حقوق شهروندان جامعه پای فشرده اند. اما این نوشتار علاوه بر شناسایی موازین مزبور، به دنبال تحلیل جرم شناختی چرایی این موازین نیز می باشد. به دیگر بیان، به جای تاکید صرف بر ضرورت وجود این موازین به عنوان حقوق مطلق و غیر قابل سلب اعضای جامعه، ضرورت و یا حتی عدم ضرورت وجود این موازین و نیز آثار آنها در تدوین سیاستهای مبارزه با بزهکاری (در هر سه سطح تقنینی، قضایی و اجرایی) از منظر اصول معتبر جرم شناسی تحلیل و ارزیابی می شود. بدین ترتیب تعامل میان موازین حقوق بشری از یک سو، با یافته های جرم شناسی از سوی دیگر مورد مطالعه قرار می گیرد.

به این منظور لازم است ابتدا مقصود از « قرائت جرم شناختی » بیان شود. در این رساله، « جرم شناسی» در معنای موسع آن؛^۴ به عنوان علمی مرکب^۵ و فراتر از صرف تبیین علل وقوع جرم به کار گرفته شده است. توضیح آنکه « جرم شناسی» در عصر حاضر و در معنای عام آن، علاوه بر مطالعه پدیده ی مجرمانه و علل وقوع آن، به مطالعه چگونگی بزهکاری و تکرار آن، چگونگی بزه‌دیدگی و آثار آن بر بزه‌دیده، آثار وقوع جرم بر جامعه، ارزیابی انتقادی عملکرد نهادهای متولی واکنش اجتماعی (اعم از قانون گزار، پلیس، دادسرا، قضات و حتی متولیان اجرای حکم کیفری) و نهایتاً آرایه ی راهکارهایی جهت پیشگیری، کنترل و یا کاهش نرخ جرم یا تکرار آن نیز می پردازد.

^۲ - فرحبخش؛ مجتبی؛ « مفهوم و مبانی حقوق دفاعی متهم»؛ مجله ی حقوقی دادگستری؛ شماره ی ۵۶-۵۷؛ ۱۳۸۵؛ ص ۱۱۲ .

^۴ - رک: نجفی ابرند آبادی؛ علی حسین؛ تقریرات درس جرم شناسی دوره ی کارشناسی؛ دانشگاه شهید بهشتی؛ ۱۳۸۵- ۱۳۸۶؛ صص ۱۳۹۵- ۱۳۹۰ .

^۵ - مرکب بودن علم جرم شناسی به عنوان چهار راه علوم انسانی، اجازه استفاده از سایر علوم مربوطه را به آن می دهد. در این رابطه رک: نجفی ابرند آبادی؛ علی حسین؛ تقریرات درس جرم شناسی (پیشگیری)، دوره ی کارشناسی ارشد مجتمع آموزش عالی قم، نیم سال دوم سال تحصیلی ۸۱-۸۲، تهیه مهدی سیدزاده، ص ۱۲۳۰ .

با امعان نظر به گستردگی دامنه تعریف مذکور، در قرائت جرم شناختی حاضر، موازین دادرسی عادلانه عموماً در پرتو مکاتب، نظریات و رویکردهایی خاص ارزیابی و تحلیل می شوند. در این زمینه اغلب از مکاتب کلاسیک، تحقیقی و دفاع اجتماعی نوین؛ رویکردهای پیشگیرانه و اصلاحی - درمانی (پیرامون پیشگیری از تکرار جرم)؛ جرم شناسی های موسوم به واکنش اجتماعی، خصوصاً نظریه برچسب زنی (پیرامون پیشگیری از بدنامی و وقوع انحراف ثانویه)؛ بزه‌دیده شناسی حمایتی (پیرامون پیشگیری از بزه دیده گی ثانویه) و در نهایت رویکردهای جدید حقوق کیفری، تحت عنوان «جرم شناسی های امنیت مدار»، در موارد لزوم استفاده شده است.

هر چند همان گونه که آمد، با توجه به مرکب بودن علم جرم شناسی، از سایر قلمروهای مطالعاتی آن مانند روان شناسی فردی و اجتماعی (در بررسی آثار پای بندی به موازین دادرسی عادلانه و یا نقض آن در جامعه)، جامعه شناسی جنایی، کیفر شناسی و فلسفه ی کیفری (در بررسی تناسب و عادلانه بودن مجازات ها) و نهایتاً سیاست جنایی (اختصاصاً سیاست جنایی مشارکتی) نیز، به فراخور بحث، سود می جوییم.

از طرف دیگر از آنجا که تدوین و طراحی یک سیاست جنایی کارآمد در راه مبارزه با بزهکاری، تنها با برقراری توازن میان حقوق متهم، حقوق بزه‌دیده و حقوق جامعه قابل دستیابی است، سعی در شناسایی حقوق آنها در برقراری موازین دادرسی عادلانه می کنیم.

لازم به ذکر است، از آنجا که عصر جرم شناسی در دنیای حاضر، عصر غلبه یک آموزه ی خاص یا سیاست جنایی تک بعدی نیست، بلکه ترکیب و تلفیقی از تئوری ها و آموزه های متفاوت و بعضاً معارض است، در این پایان نامه بدون تاکید بر تئوری یا مکتب خاص در نتیجه گیری نهایی، سعی در ارائه ی نظریات متفاوت مربوط به مباحث می کنیم.

در نهایت نیز در مواردی که تراحم یا تعارض میان موازین دادرسی عادلانه با یافته های جرم شناسی مشاهده شود، با ارایه ی راه حلی خاص، سعی در برقراری تعادل یا صلح میان این دو مقوله می کنیم. نکته ی پایانی شایان ذکر پیرامون نحوه ی پلان بندی پایان نامه است. گزینش معیارهای دادرسی عادلانه در نوشتار حاضر به این خاطر است که ارایه تمامی موازین دادرسی عادلانه در قالب یک پایان-نامه عملاً مقدور نبود. به این خاطر از میان تمامی موازین مزبور، معیارهایی گزینش شده اند که از منظر جرم شناختی حائز اهمیت بیشتری هستند.

ب) سابقه پژوهش:

در مورد رویکرد جرم شناختی به موازین دادرسی عادلانه، در پژوهش های زبان فارسی، هیچ منبع مستقلی یافت نگردید. تنها منبع مرتبط با پژوهش که به نحوی الهام بخش ایده ی رساله ی حاضر نیز گردید، متن سخنرانی دکتر نجفی ابرندآبادی با عنوان " رویکرد جرم شناختی به قانون احترام به آزادی های مشروع و حفظ حقوق شهروندی " بود که به تاریخ ۲۴ مهر ۱۳۸۶ در دانشکده حقوق دانشگاه تهران ارائه گردید.

ج) اهمیت و انگیزه ی گزینش موضوع:

همان گونه که آمد، اهمیت موضوع رساله حاضر، در بدیع بودن نگاه تلفیقی حقوق بشری - جرم شناختی به موازین دادرسی عادلانه و ضرورت یا عدم ضرورت آنهاست. امید است تا پژوهش حاضر، آغازی در تعمق بیشتر به موازین مربوطه در جهت تدوین سیاست جنایی کارآمد به منظور مبارزه مؤثر و پیشگیری عادلانه از بزهکاری باشد.

د) اهداف پژوهش:

پژوهش حاضر درصدد است تا موازین حقوق بشری دادرسی عادلانه را وارد قلمرو مطالعات جرم شناسی نماید. بدین منظور، این موازین در پرتو مهمترین نظریات یا اهداف جرم شناسی تبیین می شوند. به عنوان نمونه، رابطه میان پای بندی یا نقض این موازین با اصلاح و بازسازی مجرمین یا پیشگیری از تکرار جرم آنان و یا بزه دیدگی ثانویه بزه دیدگان مورد بررسی قرار می گیرند. بدین ترتیب، تحلیل هرچه عمیق تر موازین دادرسی عادلانه، کمک به گسترش و غنی تر شدن ادبیات مربوطه و در نهایت، گشودن افق های ذهنی متولیان سیاست جنایی دولت ها (در هر سه سطح تقنینی، قضایی و اجرایی) مورد توجه و اهتمام قرار گرفته است.

ن) پرسش ها:

- ۱) موازین دادرسی عادلانه از نگاه جرم شناختی چه توجیهی دارد؟
- ۲) پای بندی مطلق و اعمال غیر کارشناسانه ی موازین دادرسی عادلانه از نگاه جرم شناسی چه پیامدهای سوئی می تواند داشته باشد؟
- ۳) اعمال موازین دادرسی عادلانه در تدوین سیاست جنایی به چه صورتی می تواند باشد؟
(به عنوان اصولی مطلق و غیر قابل عدول؟ و یا به عنوان اصولی بعضا قابل تعدیل یا اساسا قابل عدول؟)

و) روش پژوهش و محدودیت های آن:

در این پایان نامه از شیوه ی کتابخانه ای استفاده شده است. روش رساله نیز توصیفی- تحلیلی است. بدین صورت که ابتدا در هر مبحث با اشاره به اسناد بین المللی مربوطه و شرحی بر هر یک از معیارهای دادرسی عادلانه، سعی در شناسایی ضوابط حاکم بر آن شده است و سپس گاهی در پایان هر مبحث و گاهی به صورت مزجی، به ارایه دیدگاه های جرم شناسی مربوطه پرداخته ایم.

در زمینه گردآوری اطلاعات مربوطه نیز هر چند پیرامون موازین دادرسی عادلانه از منظر اسناد بین المللی و مقررات داخلی منابعی نسبتاً کافی موجود است، اما نگاه جرم شناسانه به موازین مزبور و شرح و تفصیل آنان، حداقل در نوشتگان زبان فارسی از قلت منابع رنج می برد. در جستجوی منابع مورد نیاز از زاویه جدید رساله همواره با مشکل و محدودیت مواجه بوده ایم. امید است در آینده ی نزدیک این موانع برطرف گردند.

ی) ساماندهی تحقیق:

این نوشتار، تحت عنوان «قرائت جرم شناختی بر موازین دادرسی عادلانه» حاوی دو بخش است. در بخش اول موازین دادرسی عادلانه در مرحله ی قبل از رسیدگی مورد بررسی قرار گرفته است. این بخش مشتمل بر دو فصل است که در فصل اول موازین مربوط به مرحله ی تعقیب (پلیسی) و در فصل دوم موازین مربوط به مرحله تحقیق (دادسرا) بررسی شده اند.

در قسمت موازین مربوط به مرحله ی پلیسی، به ترتیب: در مبحث اول، حق برخورداری از شرایط انسانی و غیر توهین آمیز؛ در مبحث دوم، ممنوعیت شکنجه و در مبحث سوم نیز حق بر آزادی (منع سلب خود سرانه ی آزادی) مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته اند.

در قسمت موازین مربوط به مرحله دادسرا نیز به ترتیب، در مبحث اول: اصل برائت؛ در مبحث دوم: حق معاضدت وکیل مدافع؛ در مبحث سوم: حق رسیدگی بدون تاخیر ناروا و در مدت معقول و در مبحث چهارم نیز، اصل قانونی بودن جرم ارائه و تحلیل شده اند.

در بخش دوم نیز موازین دادرسی عادلانه در مرحله دادرسی و صدور حکم مورد بررسی قرار گرفته است. این بخش نیز مشتمل بر دو فصل است که در فصل اول موازین مرحله ی دادرسی و در فصل دوم موازین مربوط به مرحله اجرای حکم بررسی شده اند.

فصل اول به ترتیب شامل : حق دسترسی به دادگاه صالح، مستقل و بی طرف؛ حق رسیدگی در دادگاه
علنی و حق رسیدگی در حضور هیئت منصفه میشود.

فصل دوم نیز به ترتیب شامل دو مبحث زیر می شود:

در مبحث اول، اصل قانونی بودن مجازات و در مبحث دوم، اصل تناسب جرم و مجازات بررسی می شود.
در قسمت نتیجه گیری نهایی نیز سعی شده است تا با ارایه راه حلی، به سوال سوم پایان نامه (یعنی
نحوه به کارگیری این موازین در سیاست جنایی) پاسخ داده شود.

در نهایت نیز در قسمت پیشنهادات، دو نکته مهم برای توجه متولیان امر کیفری مورد اشاره قرار گرفته
است.

بخش اول: موازین دادرسی عادلانه

در مرحله ی قبل از دادرسی

بخش اول: موازین دادرسی عادلانه در مرحله ی قبل از دادرسی (تحقیقات مقدماتی)

اگر مجموع فرآیند کیفری را در چهار مرحله ی تعقیب، تحقیق، رسیدگی و اجرای مجازات در نظر بگیریم، مرحله ی قبل از دادرسی شامل دو مقطع تعقیب و تحقیق می شود. از این دو مقطع تحت عنوان مرحله ی «تحقیقات مقدماتی» یاد کرده اند. «تحقیقات مقدماتی عبارت از مجموعه اقداماتی است که بوسیله ی مقامات خاص قضایی برای کشف جرم، جمع آوری دلایل، جلوگیری از فرار یا مخفی

شدن متهم و نهایتاً اظهار نظر در خصوص قابل پیگرد بودن یا نبودن او به عمل می آید.»^۶

این بخش در قالب دو فصل جدا گانه به بررسی و تحلیل مهمترین معیارهای دادرسی عادلانه می پردازد. در فصل اول موازین مذکور در مرحله ی پلیسی (قبل از دادسرا) و در فصل دوم موازین مرحله

دادسرا مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

---

^۶ - آخوندی؛ محمود؛ آیین دادرسی کیفری؛ جلد دوم؛ انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ هشتم؛ زمستان ۱۳۷۸؛ ص ۶۸

فصل اول: مرحله پلیسی

پلیس اولین نهادی است که سهامداران اصلی حادثه مجرمانه (بزهکار و بزه‌دیده) با آن مواجه می‌شوند. نحوه ی عملکرد پلیس در میزان موفقیت یا شکست سیاست جنایی مبارزه با بزهکاری حائز اهمیت فراوان است. برای این منظور، تحلیل مهمترین ضوابط حاکم بر مرحله ی پلیسی ضروری می‌نماید.

در این فصل، به ترتیب، در مبحث اول: حق برخورداری از شرایط انسانی و غیر توهین آمیز؛ در مبحث دوم: ممنوعیت شکنجه و در مبحث سوم، حق آزادی (منع سلب خود سرانه آزادی) مورد بررسی قرار می‌گیرند.

مبحث اول: حق برخورداری از شرایط انسانی و غیر توهین آمیز

ماده ۵ اعلامیه ی جهانی حقوق بشر اعلام می دارد: « احدی را نمی توان تحت شکنجه یا مجازات یا رفتاری قرار داد که ظالمانه و یا برخلاف انسانیت و شؤون بشری یا موهن باشد».^۷

این حق یکی از اصول دادرسی عادلانه است که ترجمانی از کرامت ذاتی انسان و از جمله اصولی است که باید در مرحله قبل از دادسرا یا مرحله پلیسی در مورد ذیحق (اعم از شاکی یا متهم) مورد توجه قرار گیرد. بدوا شاید مفید فایده باشد که به دو واژه کلیدی در تبیین هر چه بیشتر این حق ذاتی بشری اشاره کنیم: اول واژه «شرایط» و دیگری «توهین آمیز» بودن یک عمل و یا یک حالت است. شرایط در اینجا شاید فراتر و یا با دامنه ای گسترده تر از انجام یک عمل باشد. به دیگر بیان، شاید گاهی انجام سیستماتیک یک فعل در میان نباشد ولی حالت و شرایط زمانی و مکانی به گونه ای تحقیر آمیز و توهین آمیز تلقی گردد که حیثیت و شرافت انسانی را خدشه دار کند. دیگری توهین آمیز بودن یک عمل در بحث دادرسی عادلانه و به ویژه پارادایم حقوق بشر است که با توجه به گسترده بودن دایره تفسیر واژه ها و بالاخص بحث نسبت گرایی در حقوق بشر می تواند مصادیق متفاوت و متناقضی را نزد دولت ها داشته باشد که مرز آن را تا حدی شکننده می کند. به نظر می رسد بتوان با محور قرار دادن انسان به ماهو انسان و کرامت ذاتی او این مشکل را حل کرد و تمامی مصادیق آن را حول این محور تفسیر و تاویل نمود.

همچنین بایستی به وجه تمایز میان شکنجه و شرایط غیر انسانی و توهین آمیز توجه داشت. به زبان منطقی میان این دو رابطه عموم و خصوص مطلق وجود دارد، یعنی اینکه شکنجه، نوعی رفتار

---

۷ - مجموعه اسناد بین المللی حقوق بشر، جلد اول، قسمت اول، اسناد جهانی، کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی، زیر نظر اردشیر امیرارجمند، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ۱۳۸۱، ص ۷۲. در این رساله در ترجمه اسناد بین المللی و منطقه ای مربوطه علاوه بر منبع مذکور از این منبع نیز استفاده گردیده است: مجموعه اسناد بین المللی حقوق بشر، جلد دوم، قسمت اول، اسناد منطقه ای، کرسی حقوق بشر، صلح و دموکراسی، زیر نظر اردشیر امیرارجمند، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران، چاپ اول، ۱۳۸۵